

EMMA KRAFT - EEN DEENSE SCHRIJFSTER OP BEZOEK IN GENT

Vanaf 1880 tot aan haar dood woonde de in Nevele geboren schrijfster Virginie Loveling (1836-1923) in de Marnixstraat nr. 12 te Gent. In dat huis hield ze 'litterair salon'¹. Na de dood van haar vader had ze al een deel van haar jeugd doorgebracht in de Sloopstraat bij dokter Caesar Fredericq, een zoon uit het eerste huwelijk van Virginie's moeder, Marie Comparé². Samen met haar zuster Rosalie (1834-1875) heeft Virginie Loveling bekendheid verworven als dichteres en prozaschrijfster, en het was precies in die context dat ze in januari 1895 werd benaderd door de Deense schrijfster en vertaalster Emma Kraft (1844-1925). De Deense schrijfster vroeg aan Virginie Loveling of ze het verhaal 'Po en Paoletto' van Rosalie in het Deens mocht vertalen³. Kraft beklem-

toonde dat ze de verhalen van beide zusters heel erg waardeerde, en ze kreeg de gevraagde toelating. De vertaling verscheen in het tijdschrift *Spøg og alvor* (*Scherts en ernst*)⁴. Emma Kraft maakte de naam Loveling nog op een andere manier bekend in Denemarken. Ze kwam naar België en verbleef tijdens haar bezoek o.a. in Brugge en Gent. Over haar rondreis en haar ontmoeting met Virginie Loveling en andere Gentenaars berichtte ze in het boek *Brogede Blade* (1905)⁵. In deze bijdrage neem ik haar herinneringen aan Gent en Virginie Loveling onder de loep.

Emma Kraft heeft in haar reisherinneringen niet vermeld wanneer ze België heeft bezocht, maar enkele elementen wijzen erop dat de rondreis wellicht in het voorjaar van 1901 plaats heeft gevonden. Virginie Loveling werd in mei 1900 ridder in de Leopoldsorde, en Emma Kraft herinnerde zich hoe haar Gentse gastvrouw met fierheid het teken van die orde droeg. (BB, p. 190) Dit op het eerste gezicht onbelangrijk detail kan als *terminus post quem* worden beschouwd: Emma Kraft heeft België bezocht na mei 1900. De tijdsspanne waarin het bezoek plaats kon vinden, wordt uiteraard ook begrensd door de publicatie van het boek in 1905.

De schrijfster was een zeer kritische en vergelijkende waarneemster, en ze had vooral aandacht voor de ‘kleine’ dagelijkse dingen. Haar bezoek aan Oostende heeft ze beschreven in weinig flatterende woorden en ook het beeld dat ze van Antwerpen heeft opgehangen is niet mild. Gent, in Emma Krafts ogen een soort Venetië van het noorden, (BB, p. 189) maakt in haar herinneringsproza een betere indruk, al heeft een bezoek aan Oostakker – vanaf 1800 een zelfstandige gemeente en vanaf het laatste kwart van de twintigste eeuw een deelgemeente van Gent – haar verbaasd doen opkijken.

Vanuit haar hotel zag Emma Kraft hoe het er aan toe ging op de bloemenmarkt. Er was heel wat beweging, en de schrijfster was ervan overtuigd dat de Belgen van bloemen hielden. Ze zag dames met hun dienstmeisjes planten kopen voor hun miniatuurtuintje, het ‘troetelkind’ van de Belgen en de Nederlanders. (BB, p. 181) De vreugde om de bloemenpracht werd verstoord door het beeld van de arme honden die de karren met koopwaar vaak langs lange wegen hadden voortgetrokken. Ze waren gemuilkorfd en lagen op natte of door de zon verhitte straatstenen. In de blik van veel honden zag men een smeebede om water. Andere trekdieren berustten in hun lot en hadden de ogen gesloten. Men moest geen grote dierenvriend zijn om onaangenaam getroffen te worden door dat terugkerend beeld. De schrijfster voegde eraan toe dat een dergelijk beeld in Denemarken niet geduld zou worden, er zou een storm van protest opsteken. De pels van de honden was vaak afgesleten en het

gareel schuurde door de pels heen. Sommige honden hadden open wonden. Trekhonden maakten deel uit van het straatbeeld, en de schrijfster was verwonderd over de melk- en broodkarren die soms door vier honden werden getrokken. (BB, p. 182)

Nergens had Emma Kraft ooit meer markten gezien dan in Gent. De schrijfster somde enkele van de vele markten op en vermeldde opvallende details: de eiermarkt met de vele eierkorven, de botermarkt met de vele korven boter die in neteldoek of sla waren verpakt, de koren- en de ajuinmarkt, waar de vrouwen op de straatstenen uien zaten te *pell*en. Nadat de verkoopsters en kopers verdwenen waren, bleef het bruine afval van de uien nog een hele tijd liggen. Er werden ook opgelegde sjalotten, pickles en stapels laurierbladeren aangeboden. Men kon op de markt ook levend pluimvee kopen. De kippen probeerden tevergeefs uit de korven te ontsnappen, maar wat Emma Kraft echt deed schrikken waren de geslachte konijnen. De *geville* konijnen hingen met de bloedende kop naar beneden en op de straatstenen ontstond langzaam een plas bloed. De ogen van de konijnen lagen op een tafel, ‘wellicht als hondenvoer.’ (BB, p. 182)

Op een andere plaats werden verroeste vijzen en spijkers aangeboden, maar ook scharnieren, sloten en sleutels, verroeste ijzeren kisten en verouderde kachels. ‘Een Deense lompenhandelaar zou zich nauwelijks bukken om dat soort dingen op te rapen.’ (BB, p. 183). Tussen de vodden, oude hoeden en schoenen vond men nu en dan een crucifix. Een kenner kon er voor een spotprijis waardevolle voorwerpen meenemen. Emma Kraft beschreef uitvoerig het *huisraad* dat er, al dan niet beschadigd, werd uitgesteld. ‘Men kan alles doorsnuffelen zonder de verkoper te ergeren, zonder hem te doen opkijken van zijn krant of zijn gebedenboek.’ (BB, p. 183)

Stoffen, jurken, minderwaardig kantwerk en boordsel, alle soorten rommel, namaakjuwelen en veren boa’s lagen er op een hoop gegoooid. ‘Men kan moeilijk de gedachte van zich afschudden dat er in België nog maar weinig vogels veren hebben, zo groot zijn de stapels veren boa’s die men hier aantreft.’ (BB, p. 83) Jonge en oudere meisjes liepen er als een ‘grande dame’ met een boa rond de hals. De drukte was vermoeiend en Emma Kraft zocht wat rust in de ruïne van de Sint-Bavo abdij. Daar leken de vogels beschermd te zijn en de schrijfster luisterde er vergenoegd naar de vogelzang. De omgevallen zuilen en grafmonumenten tekenden zich in merkwaardige schaduwbeelden af, en de geur van de oude buksbomen was bedwelmend. Een deel van de kruisgang uit de vijftiende eeuw getuigde nog van de massieve schoonheid van de abdij. ‘De stilte doet deugd,’ schreef Emma Kraft, ‘maar de moderne mens kan het niet lang stellen zonder de drukte van het gemeenschapsleven en hij zou het hier waarschijnlijk niet lang uithouden.’ De vertaalster was blij dat haar wach-

tende Belgische vriendin haar aanzette om het bezoek aan de ruïne af te ronden. Het was niet zomaar een vriendin, maar de bekende schrijfster Virginie Loveling. (BB, p. 184)

‘Zowel in België als in Nederland woont elk gezin in zijn eigen huis. Bij elkaar gepakte gezinnen, die zoals in Kopenhagen in woonkazernen met een binnenplaats wonen, kent men hier niet.’⁶ ‘Het huis van Virginie Loveling ziet eruit zoals alle andere woningen in Gent, het is hoog en smal.’ (BB, p. 185) Op de gelijkvloerse verdieping was er een eet- en een woonkamer met zicht op de kleine, sierlijke bloementuin. De slaapkamer en de werkkruimte bevonden zich op de eerste verdieping, de tweede verdieping bestond uit gastenkamers. Het huis straalde properheid uit, en als huldeblijk had de gastvrouw zich gekleed in de kleuren van de Deense vlag. De bezoeker was van oordeel dat de kleuren goed pasten bij het witte haar van de Nevelse nachtegaal.

Als blijk van waardering had Virginie Loveling ‘Vlaamse bouillabaisse’ laten bereiden, een visgerecht waar tot twaalf vissoorten in verwerkt werden⁷. Bij het gerecht werden broodjes met boter geserveerd. ‘In België wordt veel gegeten en gedronken, te veel,’ schreef Kraft. Het beste eten werd bij mensen thuis geserveerd. Hotels en restaurants bleven ten achter bij een etentje thuis.

Virginie Loveling was thuis in de Scandinavische literatuur. Ze las de boeken in hun oorspronkelijke taal, maar met Emma Kraft sprak ze toch vooral Frans of Duits. Nu en dan citeerde de gastvrouw uit het werk van Runeberg⁸, en bij Virginie Loveling ontmoette de nieuwsgierige vertaalster mensen zoals mevrouw Mac Leod-Maertens, de vertaalster van werk van Kropotkin⁹. Haar man, Julius Mac Leod (1857-1919), was een neef van de Lovelings. Hij was professor biologie aan de universiteit van Gent en stamde uit een Schots geslacht.

Het echtpaar Mac Leod-Maertens woonde in een ‘oud kasteeltje’, waar Emma Kraft heerlijke uren doorbracht. In haar enthousiasme schreef ze dat Fanny of Florence Helena Maertens¹⁰, zonder moeite Russisch las en dat ze het werk uit die taal had vertaald. (BB, p. 185) Ze was geïnteresseerd in zoölogie en plantkunde. Ze liet de bezoeker kennis maken met de verzamelingen van haar man, en ze noemde alle (wetenschappelijke) namen en geslachten. De woning van de Mac Leods lag aan de rand van de stad en ze zag eruit als een ‘sprookjeskasteel’ dat uit het water was opgerezen. Er waren bomen waarvan de takken in het water hingen en de zwanen dreven voornaam en melancholisch onder de bruggen in tuin. Vanuit de kleine erkers keek Emma Kraft naar de ondergaande zon en de goudkleurige schaduwen. De Deense vertaalster vergeleek het huis van de Mac Leods met dat van de Nederlandse schrijfster Nellie van Kol. Zoals Nellie van Kol¹¹ was ook de Gentse gastvrouw geïnteresseerd in het lot van de vrouw en het kind. Zoals de Nederlandse schrijfster

nam ook mevrouw Mac Leod afstand van alles dat het leven bedreigde of uitholde.

Op een zondag trok Emma Kraft samen met Virginie Loveling naar het bedevaartsoord in Oostakker, en ze waren niet alleen op stap. Het lijkt erop alsof Emma Kraft een kleine volksverhuizing meemaakte: er waren pelgrims uit alle bevolkingslagen en alle leeftijdsgroepen. Ze maakten gebruik van fietsen, karren, ouderwetse omnibussen en de stoomtram om naar Oostakker te trekken. De kerk was er – alleszins volgens de schrijfster – te klein voor de vrome, knielende bezoekers. Het was bijna onmogelijk om zich een weg te banen tussen al de aanwezigen.

‘Bij het altaar ligt een zieke vrouw. Een wantrouwig en geniepig kijkende pastoor heeft een relikwie op haar voorhoofd gelegd en maakt een buiging om haar iets in het oor te fluisteren. Een weinig daarna komt ze overeind met een stille, triomferende blik in de ogen. Het is duidelijk dat de relikwie geholpen heeft. Ze wil een van de velen zijn die hun krukken hebben weggeworpen en een mirakel hebben beleefd.’ (BB, p. 187-188) Overal in de kerk zag Emma Kraft votiefbeelden hangen, getuigenissen en dankwoorden van pelgrims die van hun handicap verlost waren. Na een gebed spoedden de pelgrims zich naar een aangrenzend bosje, aangetrokken door grotten en kraampjes. In de grotten hingen miniatuurarmen en –benen, oren en ogen, alle geschonken door pelgrims die opnieuw gezond waren. Er werd veel bronwater gedronken, en terwijl de beker van mond tot mond ging, dompelden anderen hun zieke been of arm in het ritselende water. ‘Dat zoiets mogelijk is in de twintigste eeuw,’ schreef Emma Kraft. Onbegrijpelijk op het ogenblik dat zo veel aandacht werd geschonken aan hygiëne en microben. (BB, p. 188)

Daarna trok de vertaalster samen met Virginie Loveling en haar zestienjarig dienstmeisje naar huis, over de ‘vele bruggen van waar de stad met haar vele waterlopen en schilderachtige gebouwen aan Venetië doet denken.’ (BB, p. 189) Dat beeld heeft mij doen denken aan de Gentse novelle *Over water* (1986) van Lieven Tavernier.

‘Mijn gastvrouw neemt me bij de arm,’ schreef Emma Kraft, ‘en ze wijst naar een lange pikdonkere gang met aan het einde ervan wat doezelig licht. “Dat is de trap naar de nachtverblijven van de armen,” zei Virginie Loveling, “hier durft niemand naar binnen te gaan.” Steeds opnieuw toonde ze ons steegjes die naar die hollen leidden. Men kon zich nauwelijks inbeelden dat daar mensen woonden.’ (BB, p. 189) De vertaalster stak een beschuldigende vinger uit naar de huisjesmelkers en vergeleek de donkere nachtverblijven met het toneelstuk *Nachtasiel* (1902) van Maxim Gorki (1868-1936). De vermelding van *Nachtasiel* kan betekenen dat Emma Kraft België na 1902 heeft bezocht,

maar haar reisherinneringen bevatten ook elementen die een bezoek in 1901 aannemelijk maken. Het is ook niet uitgesloten dat ze de verwijzing naar het werk van Gorki op een later tijdstip aan haar oorspronkelijke tekst heeft toegevoegd. Virginie Loveling, met haar 'meevoelend hart', wist hoe hopeloos

het lot van de mensen aan de rand van de maatschappij was. Er woonden ook misdadigers, onkruid dat niet verging, mensen die nooit hadden leren lezen en schrijven. Zij waren de gewillige slachtoffers van de hebzuchtige kroegbazen. Emma Kraft ontmoette ook het echtpaar Logeman-van der Willigen, in wiens huis aan de Godshuizenlaan ze het zuiverste Deens hoorde spreken. Hendrik Logeman (1862-1936) was hoogleraar Scandinavische talen aan de universiteit van Gent, en zijn vrouw, Dina van der Willigen (1864-1925), vertaalde romans en andere werken van Deense auteurs zoals Herman Bang (1857-1912) en Johannes Jørgensen (1866-1956)¹² – die laatste bezocht het echtpaar ook meermaals in Gent. Dina van der Willigen stelde Herman Bang voor in *Onze Eeuw* (1906), en Bang zelf bezocht Gent in 1880. Hij beschreef zijn reisindrukken in ‘Nonnernes by’, een verslag dat werd opgenomen in zijn bundel *Herhjemme og derude*.¹³ In tegenstelling met Herman Bang en Holger Drachmann (1846-1908) bracht Emma Kraft geen bezoek aan een begijnhof, of indien ze er toch heeft rond gewandeld, heeft ze er later geen aandacht meer aan geschonken.

Ook bij ‘de kleinzoon van Hartmann’ werd er Deens gesproken. De manier waarop de schrijfster de naam Hartmann vermeldde, wijst erop dat die naam in het begin van de twintigste eeuw een begrip was in Denemarken, maar wie een eeuw later de reisherinneringen leest, kan het toch niet zonder een encyclopedie stellen. De ‘Gentse’ Hartmann was Johannes Palmer Hartmann, geboren in Kopenhagen in 1870 en overleden te Gent in 1948. Hij was de

zoon van de componist Emil Hartmann (1836-1898) en de kleinzoon van de componist Johan Peter Emilius Hartmann (1805-1900). Johannes Hartmann was een bloemen- en plantenteler die de knepen van het vak had geleerd in o.a. Denemarken, Duitsland en Gent. In Gent werkte hij eerst voor het bedrijf van Petrick en in 1897 ging hij aan de slag als zelfstandige bloementeler. Het bescheiden bedrijf met zes kleine serres groeide na 30 jaar uit tot een exportbedrijf van 100 ha. Hartmann beschikte toen over 100 serres en had 125 medewerkers. De firma exporteerde vooral laurierboompjes, palmbomen, camelia's, azalea's en knolbegonia's. Bij Hartmann liepen regelmatig Deense telers stage om er hun kennis te verbeteren. De teler was Deens consul in Gent en vertegenwoordiger van Dansk Samvirke in de Arteveldestad. Voorts was hij lid van een aantal beroepsverenigingen en een organisatie die de promotie van de culturele betrekkingen tussen Denemarken en België op het oog had¹⁴. In 1983 overleed de tweede vrouw van J.P. Hartmann (de verpleegster Sigyn Kemp, geboren in 1893 in Nykøbing Falster), en in het begin van de 21ste eeuw overleed eveneens in Gent hun zoon: Oluf Palmer Hartmann (1925-2008), die o.a. medestichter van de Gentse vrijmetselaarsafdeling La Fidélité was. Ongeveer honderd jaar vroeger, zat Emma Kraft tijdens haar bezoek aan Gent samen met Johannes Hartmann onder de glycines nabij zijn huis, en ze genoot er niet alleen van een glas wijn, maar ook van het gesprek in het Deens. (BB, p. 189)

Bij het afscheid van de Gentse vrienden werden nietszeggende uitdrukkingen vermeden. Men zweeg, want niemand wist of er ooit nog een ontmoeting zou plaatsvinden. Lang nadat Emma Kraft afscheid had genomen van Virginie Loveling, zag ze nog altijd het witte haar en het ereteken van haar gastvrouw dat nog glinsterde in de duisternis. (BB, p. 190) De volgende dag kwam de vertaalster in Brussel aan.

Romain John van de Maele

Noten:

¹ A. Deprez, *Literaire gids voor Oost-Vlaanderen*, Schoten, Hadewijch, 1987, p. 44.

² M. Basse, *Het aandeel van de vrouw in de Nederlandsche letterkunde, Deel 2*, Gent, Uitgeverij Ad. Hoste, 1921, p. 75.

³ Universiteitsbibliotheek Gent, Hs 3426 D (III), brief van 1 januari 1895.

- ⁴ Zie R.J. van de Maele, ‘“Ik geloof dat de manier waarop U schrijft ook de Denen zal beval-
len.” Een brief van Emma Kraft aan Viriginie Loveling’, in: *Mededelingen van het Cyriel
Buysse Genootschap XXIX*, Gent, 2013, p. 101-112.
- ⁵ E. Kraft, *Brogede Blade*, København, H. Hagerups Forlag, 1905. Verwijzingen en citaten
worden als volgt aangeduid in de tekst: BB met vermelding van de pagina. Voor haar indruk-
ken over Brugge en Oostende zie R.J. van de Maele, ‘Brugge en Oostende: reisherinnerin-
gen van de Deense schrijfster Emma Kraft (1905)’, in: *Biekorf*, jrg. 113, nr. 3, 2013, p. 329-
337.
- ⁶ De vergelijking was correct, maar het is duidelijk dat Emma Kraft geen beluiken heeft
bezocht. In de beluiken of ingangen was het helaas niet veel beter dan in de Deense woon-
kazernen.
- ⁷ De schrijfster had het ongetwijfeld over Gentse waterzooi, een gerecht waarvoor vroeger
zoetwatervis werd gebruikt.
- ⁸ Johan Ludvig Runeberg (1804-1877), een in het Zweeds schrijvende Finse dichter; auteur
van het Finse volkslied.
- ⁹ Pjotr Kropotkin (1862-1936), theoreticus van het anarchisme.
- ¹⁰ In de geschriften van Louis Fredericq werd de vertaalster naar haar stiefvader Fanny Lava
genoemd. Ze vertaalde met de instemming van Kropotkin twee van zijn werken uit het
Engels: *Wederkerig dienstbetoon. Een factor der evolutie* (1904) en *Idealen en werkelijkheid
in de Russische literatuur* (1907).
- ¹¹ Nellie van Kol, of Jacoba Maria Petronella Porreij (1851-1930) was feministe, pedagoge en
schrijfster. Ze publiceerde een aantal boeken en was redactrice van de tijdschriften De
vrouw en *Ons blaadje*.
- ¹² Van der Willigen vertaalde o.a. Een ondergaand geslacht (1901), *Les quatre diables* (1901)
en *Stella* (1903) van Herman Bang en *Mijn levensbeschouwing* (1913), *De weg naar het licht*
(1917) en *Jeruzalem* (1925) van Johannes Jørgensen.
- ¹³ H. Bang, ‘Nonnernes by’, in: Idem, *Herhjemme og derude*, Kjøbenhavn, J.H. Schubothes
Boghandel, 1881, p. 217-230
- ¹⁴ *Den store danske*. Gyldendals åbne encyklopædi. Zie ook: *Inventaris Onroerend erfgoed.
Gent-fusiegemeenten*, <https://inventaris.onroenderfgoed.be/dibe/geheel/22212>; *Gasthof
't Haeseveld*, users.telenet.be/haeseveld2/historiek.html; [issuu.com/curieusvzw/docs/sint-
amandsberg/46](https://issuu.com/curieusvzw/docs/sint-amandsberg/46). Aan het Henri van Cleemputtenplein nr. 2 kan men nog de statige woning
en een fraaie serre uit het verre verleden van de firma Hartmann bewonderen. Voorts zijn er
mooie foto's en catalogi bewaard, waaronder de herdenkingscatalogus uit 1922.